

na staré riešenie. Mne jeho riešenie pripadá veľmi inšpiratívne. Aj preto, lebo sám preferujem hylemorfizmus. Už za to si zaslúži pochvalu. Aj keď tým ešte nie je vylúčený omyl v jeho tvrdeniach.

Peter Volek

Literatúra

JAWORSKI, W. (2006): Mental Causation from the Top-Down. *Erkenntnis* 65, 277-299.

VON SAVIGNY, E. (1994): *Wittgensteins „Philosophische Untersuchungen. Ein Kommentar für Leser. Bd. I. Abschnitte 1 bis 315.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2. völlig überarbeitete und vermehrte Auflage.

WITTGENSTEIN, L. (1979): *Filozofické skúmania.* Bratislava: Pravda.

Leon Horsten: The Tarskian Turn. Deflationism and Axiomatic Truth

Cambridge (Mass.) - London: The MIT Press 2011, 165 stran

V 80. letech 20. století začalo pozvolně docházet k poměrně značné proměně logicko-filosofického zkoumání pojmu pravdy. Ještě po další dvě dekády se však zdálo, že podobně jako dříve v 70. letech je dominantní otázkou to, zda tou pravou logickou teorií pravdy je teorie pravdy vyvedená v trojhodnotové logice, parakonzistentní logice anebo třeba revizní teorie, tedy nějaká *sémantická teorie pravdy*. Proto se jevilo být něčím okrajovým, když Feferman, Friedman a Sheard, Cantini, Halbach či Horsten pracovali (krom jiného) na axiomatizaci Kripkeho trojhodnotové teorie pravdy.

Ve skutečnosti tito autoři, zvláště pak ti záhy níže jmenovaní, odmítli starou otázku po hledání pravé *sémantické teorie pravdy* a nastolili celkově jiný přístup k věci. Začali zkoumat logické teorie pravdy v užším smyslu. Neptají se na otázku pravdivosti, její podstaty či definice, zabývají se jen *axiomatickými teoriemi pravdy*.

Oněmi koryfeji nového přístupu k pravdě jsou v současnosti členové skupiny Luxemburger Zirkel, jmenovitě Volker Halbach, Leon Horsten, Hannes Leitgeb a Philip Welch. První dva jmenovaní již vydali každý svou autorskou monografii. Zatímco Halbach se v objemné kni-

ze *Axiomatic Theories of Truth* (Oxford 2011) zabývá axiomatickými teoriemi filosoficky dosti neutrálně (ač filosofické souvislosti diskutuje), Horstenovi jde o příspěvek k deflacionismu.

Filosofický čtenář možná tuší, že axiomatické teorie pravdy nejsou tím, s čím by se asi chtěl konfrontovat při diskusi jednoho z nejdůležitějších filosofických pojmů vůbec. Ačkoli Peanovu aritmetiku PA může filosof z povzdálí považovat za do jisté míry možná vzrušující, tak výstavbu rozličných teorií, které jsou nějakým rozšířením PA, nemůže chápat jako něco, k čemu by se cítil povolán. V axiomatickém paradigmatu je však techničnost takřkajíc cílem, čímž se tento přístup liší např. od parakonzistentismu třeba Grahama Priesta, který používal technickou zručnost pouze k doložení hodnoty (či šíře) svého přístupu.

Neboli v techničnosti tkví jedna z potíží knihy. Předpokládanou logickou úrovní je středně pokročilý logický kurz, který se ovšem na humanitních oborech obvykle nevyučuje. Je však třeba poznamenat, že Horsten činí maximum pro to, aby se textem dalo prokousat i po absolvování jen základního kurzu logiky. Pak je ovšem nezbytné některé úseky knihy vynechat, čímž ale unikají čtenáři pointy činěné Horstenem.

Co se týče recenzenta, opakovaně měl velmi příjemný dojem z Horstenovy snahy matematicko-logické věci vysvětlovat. To je zjevný klad jeho způsobu psaní. Na druhou stranu nemůže recenzent tajit skutečnost, že podstata knihy přece jen tkví ve formálním výkladu. Formální látka je Horstenem vlastně jen srozumitelně traktována a komentována. Výklad tedy není založen na filosofických tezích, které jsou formálně technickou zručností pouze podporovány (jak je tomu je např. u Priesta). Horsten je technik a ve filosofii je dosti opatrný. Na své osobní stránce na univerzitě v Bristolu, kde působí jako profesor filosofie, Horsten uvádí, že jeho krédem je pomocí formálních prostředků přispět k nasvětlení filosofických problémů. Neříká „řešit“, ale jen „nasvítit“ filosofické problémy. To je i pro čtenáře této knihy možná trochu škoda.

Leitmotivem knihy není „Tarskian turn“, protože ten je už vědomě provozován: pojem pravdy je uchopován prostředky logiky, nikoli jen nějak spekulativně filosoficky. Zato chce Horsten v knize přispět k nasvětlení filosofického problému deflacionismu tím, že formuluje vhodné axiomatické teorie pravdy. Nic méně, ale také nic více.

K docenění náplně knihy je třeba připomenout badatelský vývoj. V 90. letech 20. století Paul Horwich obsedantně prosazoval deflacio-

nistickou teorií pravdy (mimochodem v té době byly velmi diskutovány dialetheismus G. Priesta a revizní teorie A. Gupty a N. Belnapa). Deflacionismus je v Horwichově podání filosofickou teorií. Na přelomu tisíciletí ovšem někteří přední filosofičtí logikové podrobili Horwichův deflacionismus značné kritice a to zvláště za nedostatky v integrování formálních otázek. Počáteční kritika se posléze přelila v širší debatu, do níž ovšem stále intenzivně zasahují logikové. Příspěvek Horstenovy knihy do této diskuse pak spočívá v předložení axiomaticky budovaných teorií pravdy, které jsou zajímavé pro deflacionismus.

Filosoficky vzato, Horsten vlastně vyznává základní prvky kréda deflacionismu, jakým je například jakési ignorování problému lhářského paradoxu – ten totiž deflacionismus v zásadě podceňuje (kdežto např. dialetheismus přeceňuje). Svůj vlastní přínos Horsten vidí ve vypracování *inferenčního deflacionismu*. Pravda, resp. pravdivost, je pro něj pojem bez nějaké esence (potud filosofie), načež Horstenovým přínosem je využití několika axiomatických teorií jakožto možných axiomatizací tohoto pojmu. Ještě jinak, Horsten nabízí několik axiomatických teorií, které i pro své formální kvality mohou být formalizací pojmu pravdy, který je uvažován filosofickými deflacionisty.

V knize se údajně střídají technické a filosofické kapitoly. Ony filosofické kapitoly se ovšem leckomu nemusí jevit opravdu filosofické, což je patrné i z následujícího stručného shrnutí jejich obsahů.

Po úvodní kapitole 1. *About This Book* jsou v kapitole 2. *Axiomatic Theories of Truth* objasněny nezbytné základní formální pojmy a dále ideje axiomatického přístupu k pravdě. Horsten pak vysvětluje, že chce formulovat pojem pravdy pro náš (objektový) jazyk, což nemůže učinit pomocí definic, ale – byť jen částečně – s pomocí axiomatických teorií.

V kapitole 3. *On the Shoulders of Giants* je představena Peanova aritmetika PA, která má schopnost diskutovat své vlastní výrazy. Právě takovouto teorii totiž potřebujeme jako bázovou teorii, kterou budeme následně obohacovat o nějaký T-predikát. Uvedeno je diagonální (tj. autoreferenční) lemma, první i druhý Gödelův teorém neúplnosti, pak teorém úplnosti (rovněž Gödelův) a Tarského teorém nedefinovatelnosti. Na základě těchto je nejprve prozkoumána Naivní teorie pravdy (a dokonce i vztah k Montagueho Knower paradoxu).

Kapitola 4. *The Disquotational Theory* ukazuje, jaký posun od Tarského teorie přináší Diskvotační teorie pravdy. V té platí Tarského bikondicionál $T(\varphi) \leftrightarrow \varphi$ jen pro formule jazyka PA, je to totiž *restricted Tarski*

biconditional. Důvodem restrikce je zamezení možnosti vzniku paradoxu lháře. Podle Horstena bylo Tarského diagnózou paradoxu lháře to, že neomezený T-bikondicionál měl regulovat chování i těch formulí, v nichž se už nějaký pravdivostní predikát vyskytoval (takovou formulí je např. formule L , která zní: $\neg T(L)$). Následně Horsten přezkoumává, zda je Diskvotační teorie pravdy korektní a jaká je její logická síla. Její síla ovšem není veliká, neboť třeba formule jako $T(T(1=1))$ bychom sice rádi měli jako teorémy, nicméně ty z restringovaných T-bikondicionálů odvodit nejde.

Následující kapitola 5. *Deflationism* je zatím nejfilosofičtější z celé knihy. To ale neznamená, že by Horsten předložil nějaké analýzy různých forem deflacionismu či obhajobu deflacionismu jako celku. Z jeho pera jsou filosofií jen určité poznámky k deflacionismu. Nezřídka se přitom jedná o reakce na některé výtky od logiků, kteří nejsou o deflacionismu přesvědčeni (Anil Gupta, Hartry Field). Filosofická lapidárnost těchto poznámek je patrná třeba z následujícího příkladu. Na s. 67 Horsten zmiňuje, že Horwich chápe pravdu jakožto aplikovatelnou na propozice. Horsten k tomu píše, že pro svou odlišnost od vět jsou propozice (tedy abstraktní objekty) mysteriózními objekty, které navíc mohou být definičně odvislé od pojmu pravdy. To je ovšem jen mírná obměna toho, co se říkalo v kruzích kolem Quina už v polovině 20. století. Je však jistě poněkud neúměrné takovéto věci bez reflexe říkat po více jak půl století filosofických diskusí okolo intenzionální sémantiky (která propozice definuje jako třídy možných světů) a hlavně po relativně rozšířené kritice Tarského za to, že nechtěl formulovat pravdivost propozic. O obojím Horsten mlčí a ani na to nijak nereaguje.

Kapitola 6. *The Compositional Theory* si všímá toho, že generovat pouze T-bikondicionály není dostatečné pro dobrou teorii pravdy. Je třeba požadovat, abychom například z $T(\varphi \wedge \psi)$ odvodili $T(\varphi) \wedge T(\psi)$, čili ctili kompozicionalitu. Příslušná axiomatická teorie je v této kapitole navržena. Kapitola 7. *Conservativeness and Deflationism* se pak zabývá silou takovéto teorie (přesněji konzervativností vzhledem k PA, atd.).

Následující kapitola 8. *Maximizing Classical Compositionality* se obšírněji zabývá axiomatickou teorií Harvey Friedmana a Michaela Shearda (resp. její verzí). Ta je, jak dokázal Halbach, aritmeticky ekvivalentní Kompoziční teorii pravdy v její omega verzi.

Kapitola 9. *Kripke's Theory Axiomatized* se soustřeďuje na axiomatizaci Kripkeho sémantické teorie pravdy, zejména známou Kripke-Fe-

fermanovu teorii (KF). Dle náznaků činěných v knize přitahuje Horstena na Kripkeho teorii nikoli přítomnost parciality (pro kterou vlastně Horsten nemá pochopení, „Strawsonova lekce“ se ho totiž nedotkla), ale spíše fakt, že parciální T-predikát lze zavést – navzdory Tarského teorému nedefinovatelnosti – do objektového jazyka. Ovšem KF má několik vad, zejména jí chybí žádoucí pravidlo NEC (dle Horstena „z důkazu φ odvod' $T(\varphi)$ “); to nechybí třeba teorii z kapitoly 8. Proto Horsten přechází k teorii IKF Williama N. Reinhardta. Ta ale není axiomatickou teorií ve vlastním slova smyslu, takže se nakonec přiklání k teorii PKF, kterou vyvinul spolu Halbachem. PKF se liší od KF zejména tím, že je formulována v rámci nikoli klasické, ale parciální logiky. V knize je prezentován její důkazový mechanismus v přirozené dedukci.

Poslední kapitola 10. *Truth and Philosophy* má být uzavřením celého zkoumání. Tato kapitola obsahuje více zajímavých dílčích filosofických myšlenek. Horsten se snaží argumentovat ve prospěch PKF jakožto té axiomatické teorie, která je nejvhodnější pro cíle deflacionismu. Ve srovnání s Kripkeho teorií má PKF kromě svého axiomatického vyvedení prý tu výhodu, že nečiní žádné tvrzení o lhářské větě (takové tvrdil Kripke v metajazyce v souvislosti s „ghost of Tarski“); tudíž není napadnutelná zesíleným lhářem („strengthened Liar“). Dle náhledu recenzenta jde ale o sebeklam vzniklý tím, že PKF je vlastně expresivně slabá. Klidně může platit, že díky dovednosti jejích autorů jsou v PKF odvoditelné všechny (či téměř všechny) žádoucí formule s T-predikátem, kdežto všechny nežádoucí (zvl. L) nikoli. (Zcela totéž může platit i pro metateorii PKF.) Jenže v přirozeném jazyce intuitivně můžeme formulovat ono tvrzení o lhářské větě. Takže pokud nejde o nedostatek PKF vzniklý pouze nějakým přehlédnutím, bylo by žádoucí, aby zastánce PKF přesvědčivě vysvětlil, proč je ona intuice z prostředí našeho jazyka neprůkazná a PKF je tudíž dostatečným způsobem expresivně silná.

Z několika závěrečných sekcí knihy se nakonec zdá, že Horsten připouští, že při jím prosazovaném přístupu dochází k nějaké celkové unikavosti pojmu pravdy, resp. celé snahy vysvětlit význam predikátu ‚pravdivý‘, neboť k ustavení významu zřejmě potřebujeme pojem pravdy. (Analogicky je tomu pro případ inferenčních pravidel: ta sama nemohou ustavit pojem pravdivosti, protože řídit se podle pravidel dost možná potřebuje pojem pravdivosti; a když ne, tak je tu nejasný pojem řídit se podle pravidla.)

Závěrem – je nepochybné, že si recenzovaná kniha najde své čtenáře. Na knize je cenné zvláště projasnění otázky možné axiomatizace deflacionistického pojmu pravdy. Recenzent ovšem odhaduje, že kniha zapůsobí spíše na debatu mezi technicky založenými odpůrci deflacionismu, než mezi řadovými stoupenci oné doktríny. Je také otázkou do budoucna, v jaké míře se podaří sklížit deflacionismus s nějakou variantou trojhodnotového přístupu, resp. post-kripkovskou teorií pravdy, jak kniha vlastně navrhuje.

Jiří Raclavský